

Hoe het Westen ten onder gaat

RELIGIE EN FILOSOFIE

Sebastien Valkenberg – 20:59, 9 oktober 2017

▲ Hitler begin jaren dertig in Neurenberg. In 1932 stemde Oswald Spengler op de nazileider. © Hollandse Hoogte / Spaarnestad Photo

Bijna 100 jaar geleden verscheen 'De ondergang van het Avondland', waarin de Duitse filosoof Oswald Spengler zijn cultuurpessimistische blik op de westerse geschiedenis ontvouwde. Morgen verschijnt het voor het eerst in Nederlandse vertaling. In een tweeluik buigt Trouw zich over het beruchte werk. Vandaag: waarom was het boek een eeuw geleden zo'n succes?

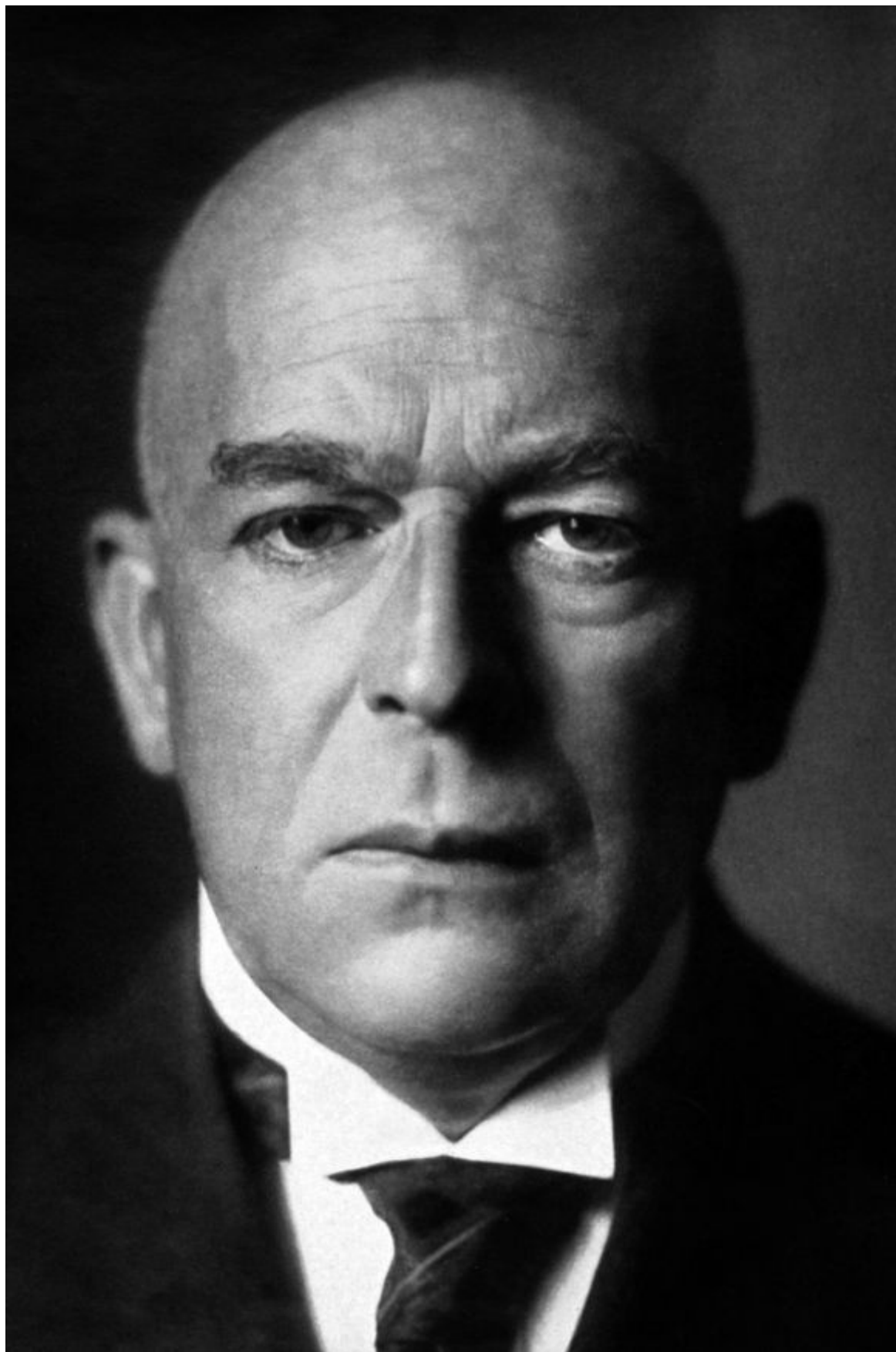

Het boek bestaat uit twee kloeke banden, telt 1200 bladzijden en het is, mede dankzij het nodige jargon, niet de meest toegankelijke tekst. Cultuurfilosoof Oswald Spengler (1880-1936) maakte het zijn lezers niet gemakkelijk. Toch werd 'De ondergang van het Avondland' (1918-1922) een reusachtige bestseller. Van de twee delen gingen er in Duitsland honderdduizenden exemplaren over de toonbank.

Van bezielde cultuur naar ontzielde beschaving: er is geen ontkomen aan volgens Spengler

Het boek sloot aan bij de crisisstemming die het land tijdens de jaren tussen de twee wereldoorlogen in zijn greep hield. Elke dag werd het geld van de Duitsers minder waard. Bovenop de gierende inflatie kwamen de herstelbetalingen die de geallieerden na de Eerste Wereldoorlog hadden opgelegd. Duitsland voelde zich vernederd.

De tekst loopt door onder de afbeelding

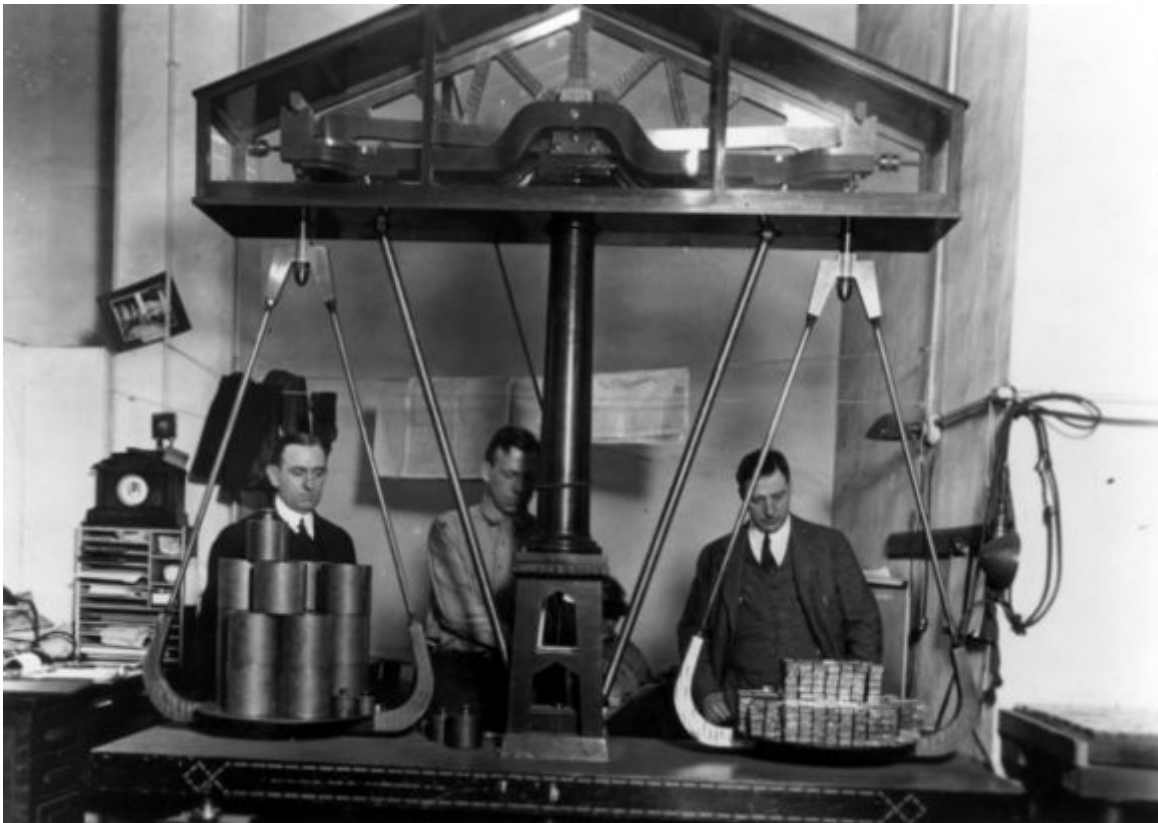
Oswald Spengler © Hollandse Hoogte / Rue des Archives SAS

Dus toen 'De ondergang' verscheen, viel het in vruchtbare aarde. Toch is het geen

commentaar op de actualiteit van weleer. Spengler was er al aan begonnen in 1912, toen het Duitsland nog voor de wind ging. Ogenschijnlijk dan, want wat hem betreft was de spirituele crisis al veel langer gaande. Deze crisis is het onderwerp van zijn studie.

Om de wortels daarvan te traceren, maakte Spengler gebruik van verschillende disciplines. De ondergang is geschiedschrijving, sociologie en filosofie ineen. Maar eigenlijk was zijn benadering zo vernieuwend dat Spengler een nieuwe term moest bedenken. Hij schetste volgens eigen zeggen een 'morfologie van de wereldgeschiedenis'.

De tekst loopt door onder de afbeelding

Goudsmederij in de VS, begin jaren dertig. © Hollandse Hoogte / Spaarnestad Photo

Verval

Hoe komt het dat culturen tot bloei komen of in verval raken? In zijn lange inleiding trekt Spengler een parallel met de levende natuur. Elke plantensoort, schrijft hij, heeft 'haar eigen bloesem en vruchten, haar eigen type groei en verval'. Zo gaat het ook met culturen, die we als organismen zouden moeten beschouwen. Alles draait om vitaliteit: is die tanende, dan zet de neergang in.

Die neergang, vond Spengler, was precies wat er gebeurde met wat hij de 'West-Europees/Amerikaanse' cultuur noemde. Spengler onderscheidde meerdere culturen, waaronder de Antieke en Arabische, maar allemaal volgen ze in zijn optiek hetzelfde patroon. Eerst de opkomst, daarna volgt onherroepelijk de ondergang. Vanaf het jaar 900 was het lente in het Westen, aldus Spengler, maar bij verschijning van De ondergang bevond het zich in de winter.

Onstilbare honger

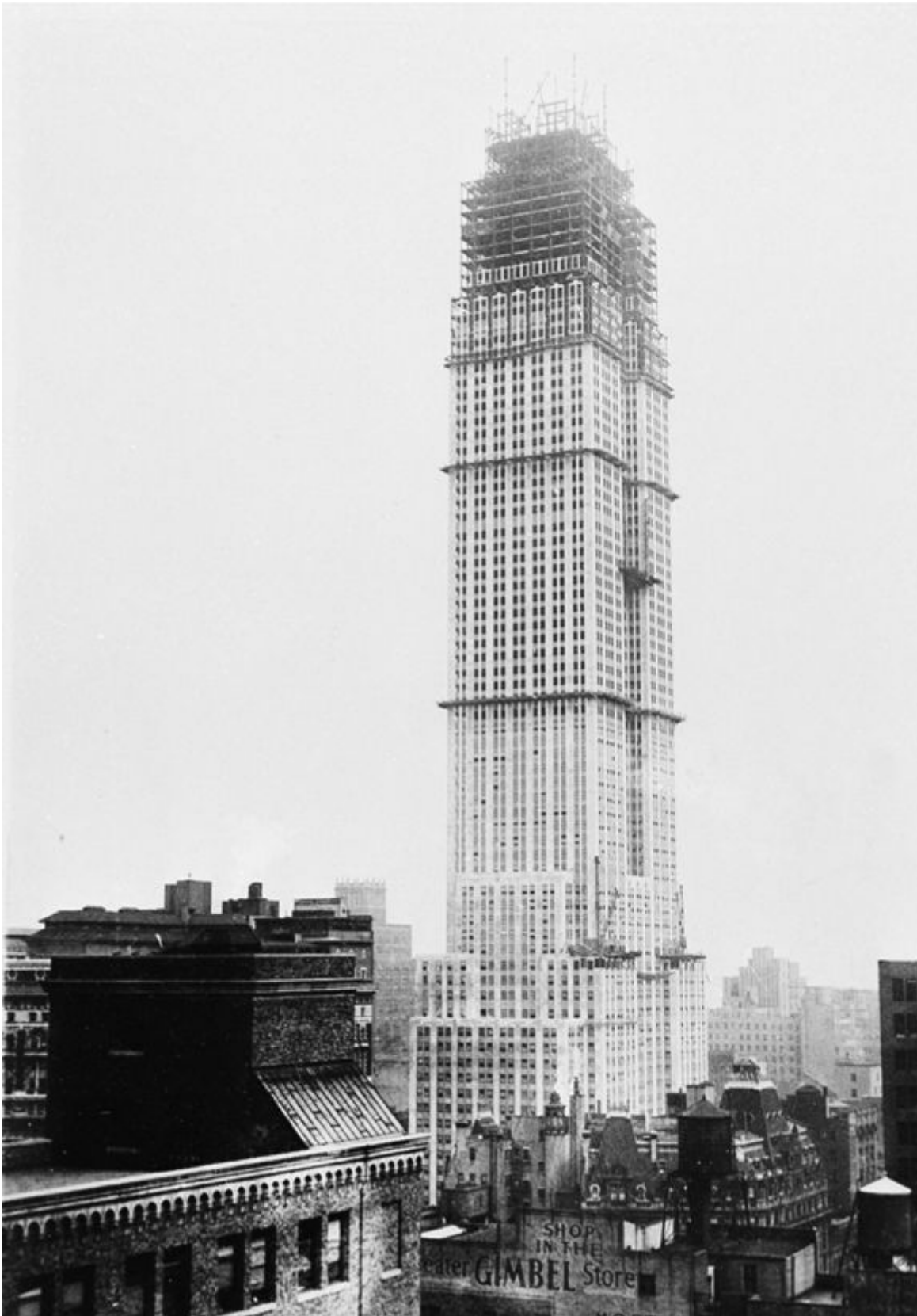
Kenmerkend aan het Westen, stelde Spengler, is het 'faustische' karakter. Faust verkocht zijn ziel aan de duivel in ruil voor alwetendheid. De boodschap van Spengler: het Westen heeft een vergelijkbare deal gesloten. Hier heerst een onstilbare honger naar meer, groter en beter. Alles staat in het teken van het oneindige. Deze grenzeloosheid heeft ons veel gebracht, aldus Spengler, maar we betalen er een prijs voor.

Dat rusteloze, faustische karakter van het Westen manifesteert zich op alle maatschappelijke terreinen. De wiskundige leer van het oneindige; de jacht op overzeese koloniën; gebouwen die almaar hoger werden: te herleiden tot de onrust die onze cultuur eigen is.

Deze rusteloosheid laat zijn sporen na. Wat gisteren nog vertrouwd was, voelt vandaag vreemd aan. De westerse mens leed volgens Spengler aan een 'voortschrijdende ontworteling van het bestaan'. Dat was volgens hem de echte crisis, waar niet alleen Duitsers aan leden, maar heel het Westen.

Bovendien, zei Spengler: het tij laat zich niet keren. De ondergang van het Avondland was onvermijdelijk.

De tekst loopt door onder de afbeelding

Empire State Building in New York, begin jaren dertig. © AP

Neologismen

'Een intellectuele roman van de eerste orde', schreef Thomas Mann over De

ondergang. Deze aanbeveling wil niet zeggen dat het boek soepel wegleest. Het staat vol neologismen, en termen hebben bij Spengler een betekenis die afwijkt van de hedendaagse betekenis.

Tegenwoordig is het waarderend bedoeld als iemand geciviliseerd heet. Die positieve connotatie ontbreekt bij Spengler. Voor hem is het precies andersom. Europa is een civilisatie geworden, en dat, betoogt hij, is juist haar probleem: 'Civilisaties zijn de uiterste en meest kunstmatige toestanden waartoe een hoger soort mensen in staat zijn. Zij vormen een afsluiting (.....) Zij vormen een einde, onherroepelijk, maar een einde dat met de diepste noodzakelijkheid telkens weer wordt bereikt.'

Behalve geschiedschrijving is 'De ondergang' een profetie

Ontzielde beschaving

Van bezielde cultuur naar ontzielde beschaving: er is geen ontkomen aan. Spengler schetst aan de hand van vele voorbeelden hoe het Westen deze route heeft afgelegd, van vroeger naar nu.

De westerse mens, schrijft Spengler, woont in 'de stenen kolos genaamd wereldstad', waar de menselijke maat ontbreekt. De geworteldheid van voorheen is weg in nieuw gebouwde metropolen. Die was er wel toen men nog leefde in de kleine gemeenschappen van weleer. De 'landschapswereld', noemt Spengler dat. Deze omgeving zorgde niet alleen voor voedsel, maar ook voor geborgenheid.

Nog een symptoom van een beschaving die op zijn laatste benen zou lopen: de dictatuur van het geld. Wat de boer niet nodig had, bezat voor hem geen waarde. Die wereld raakte in de verdrukking met de opkomst van de zakenman, 'die alleen maar rijk' wil zijn.

Profetie

Spengler vertolkte een bezorgdheid die breder gedeeld werd, schrijft filosoof Antoon Braeckman in 'Onbehagen met de moderniteit' (2001). 'Vele Europese intellectuelen beschouwen de materiële vooruitgang als een bedreiging voor de cultuur.' Spirituele

waaruen raakten ondergesmikt aan economisch nut. In de woorden van Spengler: 'De zakelijke opvatting doordringt geleidelijk elk soort activiteit.'

Behalve geschiedschrijving is 'De ondergang' een profetie. Spengler waagt zich aan voorspellingen voor de toekomst. Hoe zou het Avondland er rond 2000 bij liggen? De democratie zou verleden tijd zijn, voorspelde hij, en worden opgevolgd door de staatsvorm van het caesarisme - een verwijzing naar keizer Julius Caesar.

Spengler bereidde zijn lezers voor op een nieuwe periode die zo'n 200 jaar zou duren. Er zouden zich technocratische heersers aandienen met bijna onbeperkte macht. Die heersers zouden de triomf van de herenwil over de plunderaarswil weerspiegelen, schetste hij. 'De opkomst van het caesarisme maakt korte metten met de dictatuur van het geld en haar politieke wapen, de democratie.'

Aristocratische elite

Het is verleidelijk om de toenmalige actualiteit terug te lezen in de voorspelling van Spengler. Was Adolf Hitler een nieuwe Caesar? In het interbellum flirtten veel Duitse intellectuelen (zoals Martin Heidegger en Carl Schmitt) met het nazisme. Spengler deed daar aan mee. In 1932 stemde hij op de nazileider. Een jaar later ontmoetten de twee elkaar tijdens de Bayreuther Festspiele voor een lang onderhoud.

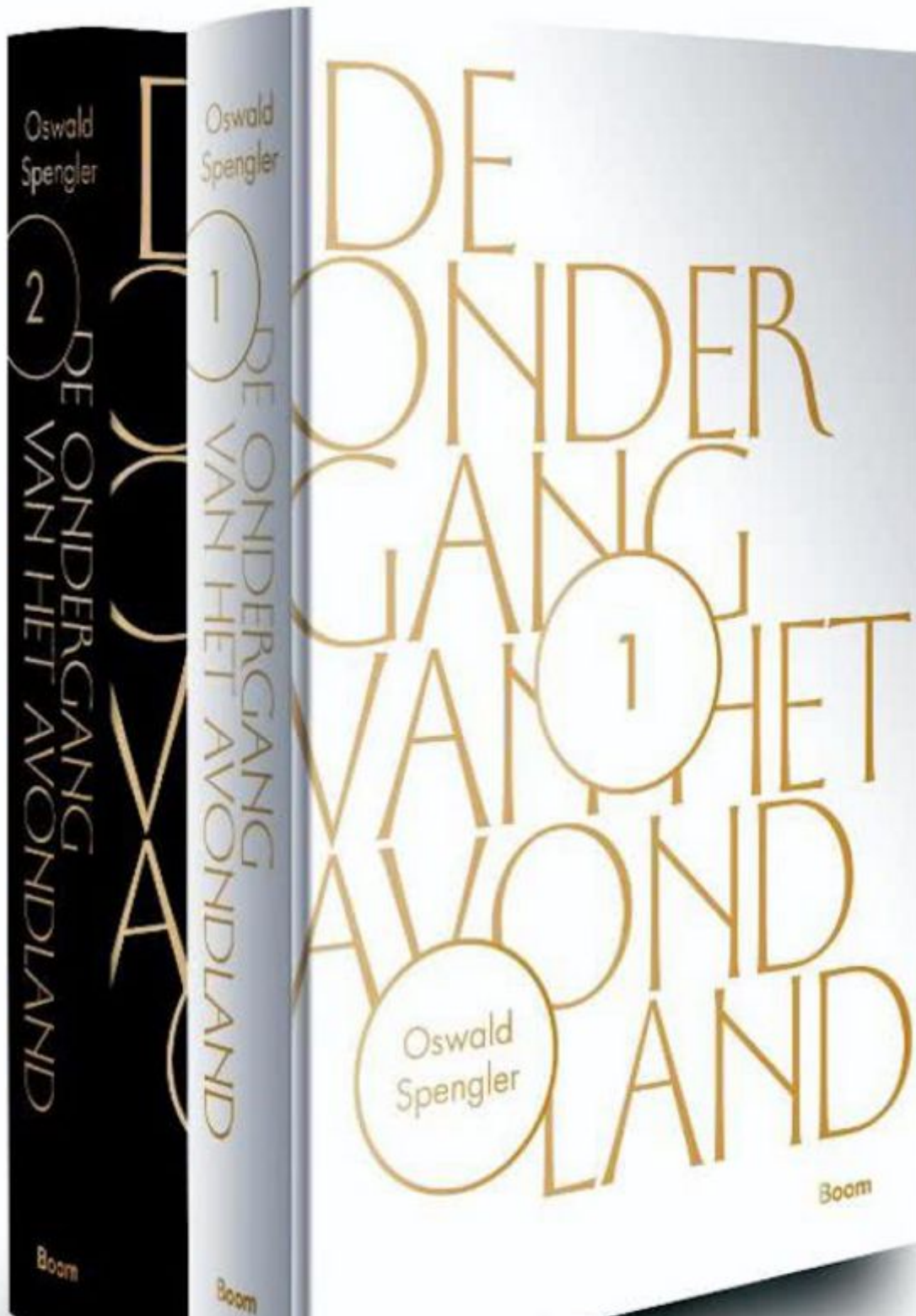
Toch is dit slechts een deel van het verhaal. Hitler vond dat Spengler terugverlangde naar de vroegere aristocratische elite. Daarbij zou Spengler maar weinig snappen van het 'rasenprobleem'. Terwijl 'bloed' een prominente rol speelt in De ondergang. Dat zou de enige kracht zijn waarmee we ons kunnen wapenen tegen de macht van het geld, dacht Spengler. Alleen heeft bloed bij hem geen biologische betekenis. Het duidt op een levenskracht die een gemeenschap moet bezielen. Tot die gemeenschap kunnen verschillende volkeren behoren.

Spengler was niet zomaar de zoveelste foute denker die hunkerde naar de sterke man. Hij liet zich kritisch uit over Hitler. De nazileider was volgens hem ongeschikt om Europa het tijdvak van het caesarisme binnen te leiden. Het nazisme diende slechts als een manier voor Duitsland om aan de realiteit te ontsnappen.

De verwoestende opmars van de nazi's zou Spengler niet meer meemaken. Op 8 mei

1936 overleed hij aan een hartaanval. De cultuurcriticus die het geld laakte, had zijn laatste jaren als een rijk man geleefd. Hij was een fanatiek verzamelaar, van duizenden boeken en antieke wapens uit Turkije en India. Zijn ondergangsboodschap had hem persoonlijk grote voorspoed gebracht.

De tekst loopt door onder de afbeelding

De ondergang van het Avondland © x

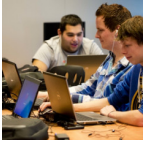
De door Mark Wildschut vertaalde Nederlandse editie van 'De ondergang van het Avondland' wordt morgenavond gepresenteerd in Paradiso. Aan de avond werkt een lange lijst aan denkers mee, zoals: Denker des Vaderlands René ten Bos, socioloog Willem Schinkel, filosoof Ad Verbrugge, historicus Frits Boterman, filosoof Emanuel Rutten en vele anderen. De presentatie begint om 20.30 uur. De zaal gaat om 20.00 uur open. Voor meer informatie: www.paradiso.nl

Wie was Oswald Spengler?

Filosofie, geschiedenis of sociologie? 'De ondergang' laat zich moeilijk classificeren en datzelfde geldt voor de auteur. Al op jonge leeftijd was Oswald Spengler, geboren in 1880, de omnivoer die hij de rest van zijn leven zou blijven. Na het gymnasium bezocht hij verschillende universiteiten. München, Berlijn en Halle - hij grasduinde er in de curricula. In 1903 zou Spengler promoveren op het werk van de Griekse filosoof Heraclitus. Maar dat ging niet door: hij had zijn studie te weinig onderbouwd met literatuurverwijzingen. Er volgden jaren van sappelen en eenzaamheid. Vanwege hartproblemen hoefde hij niet in militaire dienst. Alles veranderde toen 'De ondergang' verscheen. De universiteit van Göttingen bood hem aan hoogleraar in de filosofie te worden. Spengler sloeg het aanbod af. Deel 2 van zijn magnum opus moest af. Enkele jaren later schreef Time dat het spenglerisme alomtegenwoordig was. Je was vóór hem of tegen hem, maar één ding stond vast: wie mee wilde doen in het publieke debat moest Spengler gelezen hebben.

Wilt u de reacties op dit artikel lezen? Registreer u [hier](#) voor een proefperiode van twee maanden.

Mbo-studenten gaan iets vaker voor stage naar buitenland

Pechtold, Segers en Buma zien af van ministerspost in Rutte III

DEMOCRATIE

Deze groene denkers en doeners staan in de Duurzame 100

Bij IS mogen vrouwen nu meestrijden: emancipatie?

Het kabinet dat niemand wilde

DEMOCRATIE

OVER ONS

ABONNEREN

AUTEURSRECHT

PRIVACY

KLANTENSERVICE

deVerdieping
Trouw

Volg ons

Trouw Apps

© 2017 de Persgroep Nederland B.V.

Alle rechten voorbehouden

De Persgroep Nederland is onder andere uitgever van
het AD, de Volkskrant, het Parool en Trouw

